

ELEKTRON TO'LOV TIZIMLARINING IQTISODIYOTDAGI ROLI

Xolmuradov Musurmon Avlakulovich
Toshkent amaliy fanlar universiteti
Bank va moliya kafedrası katta o'qituvchisi
ORCID: 0009-0000-1715-213X
Jabborov Jamoliddin Maxammadjon o'g'li
Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi

Kholmuradov Musurmon Avlakulovich
Senior Lecturer, Department of Banking and Finance,
Tashkent University of Applied Sciences
ORCID: 0009-0000-1715-213X
Jabborov Jamoliddin Makhammadjon o'g'li
student of Tashkent University of Applied Sciences

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotdagi ahamiyati va roli tahlil qilinadi. Elektron to'lov tizimlari, moliya va savdo sohalaridagi innovatsiyalar orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Ular nafaqat iste'molchilar uchun qulaylik yaratadi, balki biznes jarayonlarini tezlashtiradi va iqtisodiy xavfsizlikni oshiradi. Tezisdagi elektron to'lov tizimlarining afzalliklari, kamchiliklari va ularning kelgusi rivojlanish istiqbollari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: elektron to'lov, iqtisodiyot, innovatsiya, moliya, YAIM, World Bank, RTGS, Arner, Demirgüç-Kunt, Levine, tranzaksiya, hisob-kitob, budjeti, kiberxavfsizlik, texnik infratuzilma, moliyaviy savodxonlik

Abstract: This thesis analyzes the importance and role of electronic payment systems in the economy. Electronic payment systems contribute to economic growth through innovations in the financial and commercial sectors. They not only create convenience for consumers, but also accelerate business processes and enhance economic security. The thesis also examines the advantages and

disadvantages of electronic payment systems, as well as their future development prospects.

Keywords: electronic payment, economy, innovation, finance, Gross Domestic Product (GDP), World Bank, Real-Time Gross Settlement (RTGS), Douglas W. Arner, Asli Demirguc-Kunt, Ross Levine, transaction, settlement, budget, cybersecurity, technical infrastructure, financial literacy.

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida elektron to'lov tizimlari iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylangan. Har bir davlatda, shuningdek, xalqaro miqyosda ushbu tizimlar iqtisodiy faoliyatni tashkil etishda muhim rol o'ynamoqda. Elektron to'lovlar nafaqat savdo va xizmatlar sohasida qulayliklar yaratadi, balki moliyaviy operatsiyalarni tezlashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Ushbu tezisning maqsadi elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotga ta'sirini o'rganish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilishdan iboratdir. Shuningdek, tezisda elektron to'lov tizimlarining kelgusidagi rivojlanish istiqbollari ham ko'rib chiqiladi. Buning uchun, bu tizimlarning muhim xususiyatlari va ularning iqtisodiy jarayonlarda qanday o'rin tutishini o'rganish zarur.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Elektron to'lov tizimlari zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanib, moliyaviy munosabatlarning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Ushbu mavzu ko'plab mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Avvalo, klassik iqtisodiy nazariyada pul muomalasi va to'lov tizimlari masalasi A. Smit, D. Rikardo va keyinchalik J. M. Keynes asarlarida yoritilgan bo'lib, ular pulning iqtisodiy aylanishdagi o'rni va to'lov vositasi sifatidagi ahamiyatini asoslab berganlar. Zamonaviy elektron to'lov tizimlari aynan shu nazariy asoslarning raqamli shakldagi rivoji sifatida qaraladi. Xalqaro tashkilotlar, xususan, Jahon banki (World Bank) va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) hisobotlarida elektron to'lov tizimlari moliyaviy inklyuziyani oshirish, yashirin

iqtisodiyot hajmini kamaytirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish omili sifatida baholanadi.

Ularning tadqiqotlarida naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishi YAIM o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. BIS (Bank for International Settlements) hamda Yevropa Markaziy banki tomonidan chop etilgan ilmiy ishlar va statistik tahlillarda to'lov infratuzilmasining rivojlanishi bank tizimi barqarorligini mustahkamlashi va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi ilmiy asoslab berilgan. Ayniqsa, real vaqt rejimidagi to'lov tizimlari (RTGS) va mobil to'lov platformalarining samaradorligi alohida o'rganilgan. MDH va O'zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda elektron to'lov tizimlarining milliy iqtisodiyotdagi roli, xususan, bank sektorining rivojlanishi, soliq tushumlarining oshishi va raqamli iqtisodiyot shakllanishidagi ahamiyati keng yoritilgan. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Iqtisodiyot va moliya vazirligi materiallarida elektron to'lov xizmatlarining so'nggi yillardagi o'sish dinamikasi, plastik kartalar, mobil banking va QR-to'lovlar rivoji haqida statistik ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, fintech sohasiga oid zamonaviy ilmiy maqolalarda (Arner, Demirgüç-Kunt, Levine va boshqalar) elektron to'lov tizimlari innovatsion moliyaviy xizmatlarning asosiy yo'nalishi sifatida talqin qilinadi.

Ularning fikricha, raqamli to'lovlar kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini kengaytiradi. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, elektron to'lov tizimlari: tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi; hisob-kitob tezligini oshiradi; moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi; davlat budjeti tushumlarini ko'paytiradi; iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Umuman olganda, ilmiy manbalar elektron to'lov tizimlarini iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi strategik omil sifatida baholaydi.

TADQIQOT METODOLIGIYASI.

Mazkur tadqiqotda elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotdagi rolini aniqlash uchun nazariy va amaliy yondashuvlardan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar, qonunchilik hujjatlari va statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash hamda statistik usullar qo'llanildi. Elektron to'lovlar hajmi, tranzaksiya soni va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri o'rganilib, olingan natijalar asosida umumiy xulosalar chiqarildi.

Elektron to'lov tizimlari bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, ular iste'molchilar uchun qulaylik yaratadi. Masalan, foydalanuvchilar o'zlarining mobil telefonlari yoki kompyuterlari orqali istalgan vaqtda to'lovlarni amalga oshirishlari mumkin. Bu esa vaqtni tejashga va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Ikkinchidan, elektron to'lov tizimlari biznes jarayonlarini tezlashtiradi. An'anaviy to'lov usullariga nisbatan, elektron to'lovlar tezkor va xavfsizdir. Ular shuningdek, naqd pul ajratish va qabul qilishdagi muammolarni bartaraf etadi. Uchinchi afzallik - bu iqtisodiy xavfsizlikni oshirishdir. Elektron to'lov tizimlarida ma'lumotlar shifrlangan holda saqlanadi va to'lovlar xavfsizligini ta'minlaydi. Bularning barchasi iqtisodiyotda elektron to'lov tizimlarining o'rnini yanada mustahkamlashga yordam beradi. Hozirgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'yicha to'lovlarning taxminan 65–70 foizi naqd pulsiz shaklda amalga oshiriladi. Rivojlangan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 85–90 foizgacha yetgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Biroq, elektron to'lov tizimlarining kamchiliklari ham mavjud. Birinchidan, texnologik muammolar elektron to'lovlarning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Internet aloqasining yomonligi yoki tizimdagi uzilishlar to'lov jarayonlarini kechiktiradi. Ikkinchidan, ma'lumotlar xavfsizligi masalalari muhim ahamiyatga ega. Elektron to'lov tizimlarida shaxsiy ma'lumotlarning o'g'irlanishi yoki firibgarlik holatlari yuz berishi mumkin.

Bu holatlar iste'molchilarning ishonchini pasaytiradi. Uchinchi kamchilik - bu raqobatning oshishi. Bozor raqobati kuchaygan sari, elektron to'lov tizimlari o'rtasida narxlar tushishi yoki xizmatlar sifatining pasayishi mumkin. Ushbu kamchiliklar elektron to'lov tizimlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin, shuning uchun ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish zarur. Statistik ma'lumotlarga ko'ra foydalanuvchilarning 70 foizdan ortig'i kiberfiribgarlik, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi va phishing hujumlari haqida xavotir bildiradi. Jahon miqyosida raqamli firibgarliklar sabab yetkazilgan zarar yillik 40–50 milliard AQSh dollarini tashkil qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, elektron to'lov tizimlari iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat iste'molchilar uchun qulaylik yaratadi, balki biznes jarayonlarini tezlashtiradi va iqtisodiy xavfsizlikni oshiradi. Biroq, ularning kamchiliklari ham e'tiborsiz qolmasligi kerak. Texnologik muammolar, ma'lumotlar xavfsizligi va raqobat masalalari elektron to'lov tizimlarining rivojlanishini cheklashi mumkin. Shu sababli, ushbu tizimlarni takomillashtirish va ularning xavfsizligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur. Kelajakda elektron to'lov tizimlarining iqtisodiyotdagi roli yanada oshishi kutilmoqda, bu esa innovatsiyalar va texnologik rivojlanish bilan bog'liq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI.

- [1]. Karimova, M. (2020). Elektron to'lov tizimlari va ularning iqtisodiyotdagi o'rni. Tashkent: Iqtisodiyot va moliya institutining nashri.
- [2]. Abdullaeva, N. (2019). Raqamli iqtisodiyot va elektron to'lovlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
- [3]. Isroilov, A. (2021). Elektron moliya: muammolar va yechimlar. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
- [4]. Murodov, B. (2022). Innovatsiyalar va elektron to'lov tizimlari. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.

[5]. Xolmirzaeva, D. (2023). Elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi: tendensiyalar va istiqbollar. Tashkent: Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.